CYKL: HISTORIA POLSKI

1940
Zbrodnia katyńska

Wiosna 1940 roku — mord na polskich jeńcach i więźniach z rozkazu najwyższych władz ZSRS

Autor: Dmytro Bilash

Stowarzyszenie Polaków w Humaniu „Ognisko”

13 kwietnia 2025

13 kwietnia — Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej

Sejm RP ustanowił go 14 listopada 2007 roku. To rocznica dnia, w którym w 1943 roku cały świat usłyszał o grobach polskich oficerów w lesie pod Katyniem.

PLAN

Plan prezentacji

01 W sowieckiej niewoli

02 Obozy w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie

03 Decyzja z 5 marca 1940 roku

04 Miejsca kaźni

05 Ofiary — kim byli

06 Kłamstwo katyńskie

07 Droga do prawdy

08 Pamięć

I

W sowieckiej niewoli

Po 17 września 1939 roku setki tysięcy polskich żołnierzy, policjantów i urzędników trafiły w ręce Sowietów.

JESIEŃ 1939

Jeńcy NKWD

Po agresji 17 września 1939 roku Armia Czerwona wzięła do niewoli ogromną liczbę polskich żołnierzy. Szeregowców w większości zwolniono lub przekazano Niemcom.

Oficerów, policjantów, żandarmów, strażników granicznych i urzędników NKWD skierowało do trzech obozów specjalnych.

Przez całą zimę jeńców przesłuchiwano i sporządzano ich charakterystyki. Beria uznał ich za „zawziętych wrogów władzy sowieckiej”.

OBOZY NKWD

Trzy obozy specjalne

Kozielsk

obwód smoleński

Głównie oficerowie Wojska Polskiego. Wywiezieni na śmierć do Lasu Katyńskiego.

Starobielsk

obwód woroszyłowgradzki

Głównie oficerowie, w tym wielu oficerów rezerwy. Zamordowani w Charkowie.

Ostaszków

obwód kaliniński

Policjanci, żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej i służby więziennej. Zamordowani w Kalininie.

II

Decyzja i wykonanie

Zbrodnia była zaplanowana i zatwierdzona na najwyższym szczeblu władzy sowieckiej.

DECYZJA

5 marca 1940 roku

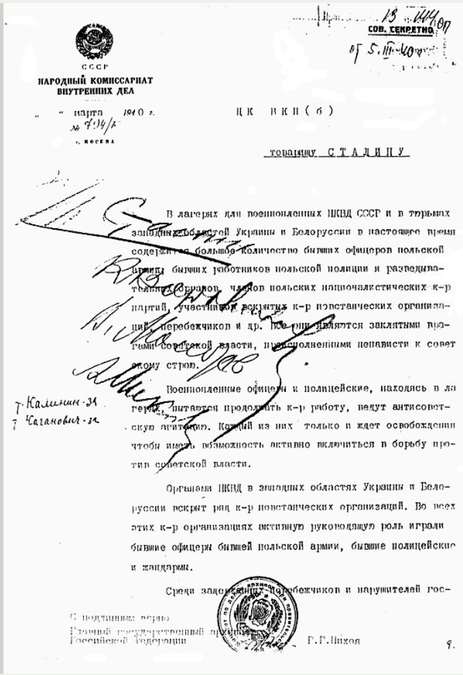

СССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

СОВ. СЕКРЕТНО

ЦК ВКП(б)

товарищу СТАЛИНУ

В лагерях для военнопленных НКВД СССР и в тюрьмах западных областей Украины и Белоруссии в настоящее время содержится большое количество бывших офицеров польской армии, бывших работников польской полиции и разведывательных органов, членов польских националистических к-р партий, участников восстаний к-р повстанческих организаций, перебежчиков и др. Все они являются заклятыми врагами советской власти, преисполненными ненависти к советскому строю.

Военнопленные офицеры и полицейские, находясь в лагерях, пытаются продолжать к-р работу, ведут антисоветскую агитацию. Каждый из них только и ждет освобождения, чтобы иметь возможность активно включиться в борьбу против советской власти.

Органами НКВД в западных областях Украины и Белоруссии вскрыт ряд к-р повстанческих организаций. Во всех этих к-р организациях активную руководящую роль играли бывшие офицеры бывшей польской армии, бывшие полицейские и жандармы.

Среди задержанных перебежчиков и нарушителей гос-

Г.Г.Шихов

Notatka Berii z 5 marca 1940 r. z podpisami — skan dokumentu.

Ludowy komisarz spraw wewnętrznych Ławrientij Beria wnioskował o rozstrzelanie polskich jeńców i więźniów.

Biuro Polityczne KC WKP(b) przyjęło wniosek. Na dokumencie podpisali się Stalin, Woroszyłow, Mołotow i Mikojan. Kalinina i Kaganowicza odnotowano jako głosujących „za”.

Sprawy rozpatrywała „trójka” NKWD — bez sądu i bez wysłuchania oskarżonych.

PRZEBIEG ZBRODNI

Wiosna 1940 roku

3 kwietnia	Z Kozielska odchodzi pierwszy transport. Jeńcy wierzyli, że jadą do domu.
kwiecień–maj	Jeńców z Kozielska rozstrzeliwano w Lesie Katyńskim, ze Starobielska — w Charkowie, z Ostaszkowa — w Kalininie.
w Kalininie i Charkowie	Egzekucje w piwnicach budynków NKWD. Ciała grzebano w Miednoje i w Piatichatkach na skraju Charkowa.
równolegle	Mordowano więźniów z więzień NKWD na zajętych ziemiach Ukrainy i Białorusi. Ich groby są m.in. w Bykowni i Kuropatach.
cel	Wymordowanie polskich elit, by uniemożliwić odrodzenie niepodległej Polski.

MIEJSCA KAŹNI

Mapa zbrodni

Mapa poglądowa przygotowana na potrzeby prezentacji.

- Obozy specjalne NKWD
- Miejsca egzekucji i pochówku
- Drogi transportów śmierci

Groby ofiar z więzień NKWD odnaleziono w Bykowni pod Kijowem. Inne miejsca, m.in. Kuropaty pod Mińskiem, wciąż czekają na pełne zbadanie.

LICZBY

21 857 zamordowanych

4421

jeńców z Kozielska — Las Katyński

3820

jeńców ze Starobielska — Charków

6311

jeńców z Ostaszkowa — Kalinin, pochowanych w Miednoje

7305

więźniów z więzień NKWD na zachodniej Ukrainie i Białorusi

Dane z tajnej notatki przewodniczącego KGB Aleksandra Szelepina z 1959 roku. IPN przyjmuje, że zamordowano blisko 22 tysiące obywateli polskich.

OFIARY

Kim byli zamordowani

Oficerowie

Zawodowi i rezerwy — w tym generałowie, pułkownicy i tysiące młodszych oficerów.

Inteligencja

Lekarze, prawnicy, inżynierowie, nauczyciele, profesorowie, artyści i urzędnicy powołani do wojska w 1939 roku.

Służby mundurowe

Policjanci, żandarmi, żołnierze KOP, strażnicy graniczni i więzienni.

Jedyna kobieta

Janina Lewandowska, pilotka i podporucznik rezerwy lotnictwa, zamordowana w Katyniu.

III

Kłamstwo katyńskie

Przez pół wieku Związek Sowiecki zaprzeczał swojej odpowiedzialności.

1943–1989

Odkrycie i zakłamanie

13 kwietnia 1943	Radio Berlin ogłasza odkrycie masowych grobów polskich oficerów w Katyniu.
25 kwietnia 1943	Gdy rząd RP prosi o śledztwo Międzynarodowy Czerwony Krzyż, ZSRS zrywa z nim stosunki.
1944	Sowiecka komisja Burdenki „ustala”, że zbrodni dokonali Niemcy.
1946	W Norymberdze Sowieci oskarżają Niemców o Katyń. Trybunał nie przyjmuje tego zarzutu w wyroku.
1951–1952	Komisja Kongresu USA wskazuje NKWD jako sprawcę.
PRL	Temat zakazany. Za mówienie prawdy groziły represje.

Kłamstwo katyńskie było fundamentem powojennych relacji polsko-sowieckich.

Rodziny ofiar przez dziesięciolecia nie mogły głośno mówić, jak i z czyjej ręki zginęli ich bliscy.

IV

Prawda i pamięć

Ostatnia dekada XX wieku przyniosła przyznanie się do winy i pierwsze cmentarze.

1990–2012

Droga do prawdy

13 kwietnia 1990	Agencja TASS przyznaje, że zbrodni dokonało NKWD.
14 października 1992	Rosja przekazuje Polsce dokumenty, w tym decyzję z 5 marca 1940 roku.
2000	Otwarcie Polskich Cmentarzy Wojennych w Charkowie, Katyniu i Miednoje.
2004	Śledztwo w sprawie zbrodni katyńskiej wszczyna Instytut Pamięci Narodowej.
2007	Sejm ustanawia 13 kwietnia Dniem Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej.
2012	Otwarcie Polskiego Cmentarza Wojennego w Bykowni pod Kijowem.

UKRAINA

Bykownia — katyński ślad na Ukrainie

W lesie w Bykowni pod Kijowem NKWD grzebało ofiary terroru z lat 1937–1941 — Ukraińców, Polaków i ludzi wielu innych narodowości.

Spoczywają tam także Polacy z tzw. ukraińskiej listy katyńskiej — więźniowie zamordowani na podstawie tej samej decyzji z 5 marca 1940 roku.

Polski Cmentarz Wojenny w Bykowni otwarto w 2012 roku. To jedno z miejsc pamięci najbliższych Polakom mieszkającym na Ukrainie.

MIEJSCA PAMIĘCI

Polskie Cmentarze Wojenne

Na epitafiach wypisano imiona i nazwiska tysięcy zamordowanych.

Katyń — cmentarz otwarty w 2000 roku.

Charków — cmentarz otwarty w 2000 roku.

Bykownia — cmentarz otwarty w 2012 roku.

PAMIĘĆ

Katyń w pamięci i kulturze

Muzeum Katyńskie

Oddział Muzeum Wojska Polskiego na warszawskiej Cytadeli — gromadzi pamiątki wydobyte z dołów śmierci.

Film „Katyń”

Dramat Andrzeja Wajdy z 2007 roku. Ojciec reżysera, kpt. Jakub Wajda, zginął w Charkowie.

Pomniki na świecie

Pomniki katyńskie stoją m.in. w Londynie, Toronto, Baltimore i Jersey City.

WNIOSKI

Dlaczego pamiętamy?

- Zbrodnia katyńska była ludobójczym atakiem na polskie elity — zaplanowanym i biurokratycznie wykonanym.
- Przez 50 lat kłamstwo uniemożliwiało rodzinom żałobę i pamięć.
- Rosja do dziś nie ujawniła wszystkich dokumentów, a jej śledztwo umorzono w 2004 roku.
- 10 kwietnia 2010 roku pod Smoleńskiem zginęła delegacja lecąca na obchody 70. rocznicy zbrodni.

Źródła i literatura

1. Instytut Pamięci Narodowej: portal tematyczny „Katyń 1940” oraz materiały „Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej”.
2. przystanekhistoria.pl: „Profil ofiar zbrodni katyńskiej”; „Katyń — pamiętamy” (F. Musiał, 2021).
3. IPN: komunikat w 30. rocznicę przekazania przez Rosję archiwaliów dotyczących zbrodni katyńskiej (2022).
4. Witold Wasilewski, „Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej”, przystanekhistoria.pl.
5. dzieje.pl: kalendarium zbrodni katyńskiej.
6. Muzeum Katyńskie — Oddział Martyrologiczny Muzeum Wojska Polskiego.

Cześć Ich pamięci

Blisko 22 tysiące obywateli polskich zamordowanych wiosną 1940 roku.

Dmytro Bilash · Stowarzyszenie Polaków w Humaniu „Ognisko”